

Demokratins psykologi för hållbarhet

Anna Derwinger Hallberg, leg psykolog och dr medicinsk vetenskap, strateg i demokratifrågor i Region Gotland och styrelseledamot i internationellt centrum för lokal demokrati ICLD.

Vid Förenta Nationernas (FN) toppmöte den 25 september 2015 antog världens stats- och regeringschefer Agenda 2030 med dess 17 globala mål för hållbar utveckling. I de 17 målen tar man ut riktningen mot en hållbar och rättvis framtid för människorna där vi tillsammans säkerställer ett varaktigt skydd för planeten och dess naturresurser. I Sverige har regeringen uttalat att vi ska vara ledande i genomförandet av Agenda 2030, på hemmaplan och globalt. För att klara utmaningarna behöver vi lösa komplexa problem gemensamt och frågorna behöver förankras lokalt där vi lever och har vår vardag. Bland de 17 målen finns några, bland annat mål 16 och 17, som särskilt pekar mot demokratin och dess förutsättningar för gemensamt ansvarstagande, problemlösning och beslutsfattande. På vilket sätt kan psykologin bidra till demokrati och samtal, lärande och beslut i frågor om vår planet jordens gränser, om ekologisk hållbarhet?

Artikeln som följer inleds med en beskrivning av två av demokratins dimensioner och följs av redogörelse av några begrepp som berör hållbarhetsfrågor. Därefter presenteras forskning om demokratins psykologi och psykologiska metoder för att leda demokratiska samtal om komplexa frågor som hållbarhet. Samtal som kan utgöra grunden för effektiva beslut. Texten avslutas med en sammanfattning och framåtblick.

Demokrati

Demokrati betyder folkstyre eller folkmakt. Orden folkstyre består av två ord - folk och styre och rymmer således två dimensioner. Den ena dimensionen handlar om formen för makt, styrande och beslutsfattande. Ett statsskick. Som beslutsform förutsätter demokrati vissa egenskaper hos staten. Till exempel att alla ska ha samma rättigheter och behandlas lika inför lagen, rösträtt för alla myndiga personer, att det är majoritetens beslut som gäller, och rätten att uttrycka sin åsikt och sprida och manifesteras sina tankar, idéer och erfarenheter. Grundläggande är även att minoriteten värnas och har demokratiska rättigheter. I Sverige firar demokratin 100 år 2021.

Den andra dimensionen handlar om formen för folket, människor i gemenskap, till exempel en nation. I grunden utgår allt från individer vars röster väger lika och som tillsammans med andra uttrycker tankar, idéer och vilja. Demokrati som formen för folket förutsätter även etik och mänskliga rättigheter och därtill arenor för att låta perspektiv prövas och förmågor övas. I

demokratin finns former för olikheter att mötas. Demokratin är aldrig färdig. Aldrig perfekt. Det är lätt att bli nostalgisk men vårt samspel behöver förnyas i varje tid i en omsorg om demokratin. Nu har vi, som FN identifierat i Agenda 2030 och som understryks än mer i rapporten från FNs klimatpanel (IPCC, 2018) att tillsammans lösa både komplicerade och komplexa frågor. Låt oss se lite på dessa begrepp innan vi går vidare till demokratins psykologi och dess möjligheter.

Hållbarhet som komplicerad och komplex fråga

Att säkerställa ett varaktigt skydd för hela planeten och dess naturresurser (Agenda 2030) är en uppgift mänskligheten inte ställts inför tidigare. Vi saknar beprövad mänsklig och politisk erfarenhet av hur den hanteras (Lindvall, Vowles, Hultman, 2020). Men vi har samlad forskning att utgå ifrån (ICCP, 2018). Forskarna Rittel och Webber (1973) gör skillnad på mer linjära frågor som kan hanteras med vetenskap och politiska beslut och frågor som beskrivs som ”wicked” (gäckande). Klimatforskaren Mike Hulme utvecklar begreppet i vår tid (2009). Med ”wicked” menas frågor som inte har någon enkel lösning och där kanske till och med frågan behöver formuleras tillsammans med de som är berörda. Såväl inom samhälle som inom forskning har vi att göra med olika typer av problem att lösa. I Sverige har begreppen enkel, komplicerad och komplext använts för att illustrera skillnaden i hur vi kan ta oss an en fråga. Med enkel menar man ett problem där det finns en given lösning till exempel att baka en kaka utifrån ett recept. Komplicerad används för att beskriva problem som kräver mer kvalificerad kunskap och organisation för att lösas men till slut lyckas man som till exempel att konstruera en raket och fara till månen. Men för komplexa problem råder en annan logik där vi inte har full kontroll till exempel uppdraget att vara förälder. Själva lösningen eller utvecklingen kräver både anpassningsförmåga och delaktighet. I frågor om hållbarhet såväl ekologisk som social och ekonomisk finns delar som är att betrakta som komplicerade men möjliga att rymma inom den beslutande formen av demokrati under förutsättning att det finns vetenskap, teknik och majoritet. Men ekologisk hållbarhet och klimatfrågan rymmer områden som man till och med skulle kunna kalla ”super-wicked” eftersom vi förutom komplexiteten även behöver förhålla oss till tidsperspektivet och att avgörande beslut behöver fattas på global nivå tillsammans med de olika förutsättningar och former av styre som finns lokalt. I det följande utgår jag från den lokala nivån där människor möts som grunden för demokrati.

Hur skapar vi psykologiskt goda förutsättningar för demokratiska lärande samtal om våra olika perspektiv, kunskaper och erfarenheter? För dialog om vårt gemensamma samhällsansvar inom vår planets gränser på många generationers sikt? Och vilka psykologiska hinder behöver vi beakta?

Psykologi och demokrati

Politisk psykologi är ett multidisciplinärt forskningsområde där psykologi tillsammans med bland annat statsvetenskap, sociologi och juridik undersöker politiska beteenden och aktiviteter. Men vad som utgör demokratis psykologi omfattas inte enbart av politisk psykologi utan även av neuropsykologi, utvecklingspsykologi och socialpsykologi. I ”The Psychology of Democracy” som är utgiven av det amerikanska psykologförbundet (APA) redogör Moghaddam (2016) för grundläggande psykologiska förutsättningar för demokrati. Professor Moghaddam har under decennier studerat individer och grupper i länder som står i begrepp att kanske utvecklas i demokratisk riktning och vilka psykologiska förmågor som behövs hos såväl individer som grupper i samhället för att det ska utvecklas demokratiskt. Han lyfter särskilt fram förmågan att klara att hantera komplexa samhällsfrågor utan att hamna i svartvitt tänkande. Att ha förmåga att stanna i dialog med andra trots att de tänker olika jämfört med en själv. Moghaddam talar här om vikten av övningsarenor för plasticitet såväl individuellt och relationellt och understryker att demokratiska förmågor utvecklas vi inte genom att fokusera på individen eller ledaren utan vi behöver utvecklas tillsammans, kollektivt. En övningsarena han särskilt värderar är skolan.

Inom neurovetenskapen har man identifierat olika system i den mänskliga hjärnan som dels är optimerade för att upptäcka och hantera hot och risk för överlevnad och dels är utvecklade för att stödja anknytning och prosociala beteenden då tillhörighet till gruppen också har ett överlevnadsvärde (Siegel, 2020). De förra reagerar starkt på avvikelser, förändring och olikhet och förbereder oss med känslor som rädsla, avståndstagande och aggressivitet. De senare möter under trygga förhållanden världen och dess människor med nyfikenhet, empati och tillit.

Finns psykologiska metoder som stödjer mötet mellan människor som är, pratar och tänker olika? Förmågor som Moghaddam (2016) pekar ut som avgörande demokratiska psykologiska förmågor. För enkla och komplicerade frågor passar debatt och diskussion och andra demokratiska samtalsmetoder som förfinats över lång tid. Men vad behöver vi för komplexa frågor? Metoder för att finna förståelse för varandras erfarenheter, kunskaper och perspektiv och för att samla oss för att ta svåra beslut lokalt och globalt.

Psykologisk kunskap om system och dialog

Vad kan psykologin erbjuda demokratin och dess behov av dialoger som grund för beslut för hållbarhet? I det följande beskrivs två olika teoretiska utgångspunkter som inom olika områden gjort liknande erfarenheter i bemötande av olikheter som är värda att förmedla.

Deep democracy

Psykologen och psykoterapeuten Arnold Mindell har utvecklat metoden Deep Democracy (2002) för att leda samtal i komplexa och ofta konfliktfyllda frågor i stora grupper. Metoden är utvecklad ur analytisk psykologi och syftar till att inkludera alla röster, tankar, känslor och erfarenheter även de ingen vill höra i en dialog. Ytterligare utgångspunkter i metoden ovan är förståelse för såväl grupprocessen som systemet där man ser mänskligt handlande som något som sker och uppstår i ett samspel med sociala och mänskliga sammanhang på olika nivåer.

I möten mellan människor och grupper i komplexa frågor väcks i oss ofta föreställningar och fantasier om de andra. De som är olika oss. Inte sällan möter vi dem med ett nej eller initialt avståndstagande. I samband med upphörandet av apartheid i Sydafrika kom psykolog Myrna Lewis att arbeta med dialoger i möten mellan människor och grupper som levtt åtskilda länge. Många gånger i konfliktfyllda och smärtsamma frågor. Hon utvecklade arbetssätt där hon ytterligare förtydligade bland annat upplevelsen av motstånd i en skala. Dialogen och mötet försvåras om parter i en fråga står långt ifrån varandra. Vidare understryks värdet av själva designen av processen och mötena. Öppenhet, information, tid, plats och form ska så långt som möjligt tillgängliggöras för alla berörda. Därtill är dialog- och processledarens neutralitet och närvaro avgörande som Lewis skildrar sin erfarenhet i boken "Inside the No" (2018). Metoden och medborgardialoger i komplexa frågor om social hållbarhet har prövats i Sverige genom ett utvecklingsarbete vid Sveriges kommuner och regioner (SKR, 2019). Resultaten visar på ökat förtroende mellan medborgare och politiker och tjänstemän i processer där förtroende varit lågt initialt och i vissa fall konkreta förslag och beslut.

Theory of Living Human Systems

Systems-Centered Training®¹ (SCT®) och dess underliggande teori Theory of Living Human Systems (THLS) adderar ytterligare förståelse för hur man kan forma och leda möten mellan människor så vi som grupp utvecklas och lär oss via våra olika erfarenheter och perspektiv.

I teorin Theory of Living Human Systems vidareutvecklar Yvonne Agazarian (1997) och senare Agazarian och Gantt (2000) den systemteori som ursprungligen formulerades av psykologen Kurt Lewin (1951). I senare teoriutveckling sammanförs kunskap om neuropsykologi och anknytning med den om gruppdynamik och systemteori (Gantt och Agazarian, 2010; Gantt, 2018). Man belyser särskilt förhållanden som skapar förutsättningar för trygghet, relationer och lärande i motsats till rädsla och försvar i möte med andra. Förhållanden som får hela systemet att utvecklas. Metoden

¹ SCT® och Systems-Centered®/Systemcenterad® är varumärken registrerade av Systems-Centered Training and Research Institute Inc, en ideell organisation.

funktionella subgrupper (Functional Subgrouping) är kärnan i det arbetet utifrån antagandet att när man urskiljer och integrerar olikheter i det till synes lika och likheter i det till synes olika, så kommer systemet som helhet att överleva, utvecklas och transformeras.

Metoden förutsätter liksom Deep Democracy en neutral närvarande ledare som tillsammans med berörda designar både möte och process. Den tar sin utgångspunkt i att vi människor behöver känna oss mötta i det vi själva delat innan vi kan bli mottagliga för de olikheter som finns inom en grupp eller ett system. Olikheter som är någon annans självklara utgångspunkt. Funktionella subgrupper är motsatsen till stereotypa subgrupper eller intressegrupper i ett större möte mellan människor i en viktig fråga. De senare bildar slutna läger som mest ser hur de själva har rätt och de andra har fel. Man kommunicerar med argument, diskussion och debatt. Metoden funktionella subgrupper bjuder samtalsledaren istället in ett perspektiv i taget. Deltagare i dialogen som upplever att de har en liknande erfarenheter och tankar får utforska detta utan att avbrytas och övriga i mötet lyssnar. Att förenas i likheter istället för att attackera skillnader skapar ett klimat för fördjupad förståelse och lärande. Varje röst bygger i något avseende vidare på vad personen innan talat om tills den utgångspunkten är mättad och gruppen är redo för ett nytt perspektiv. Tryggheten ökar. När vi är trygga kan vår nyfikenhet på andra perspektiv eller erfarenhet öppna sig och en annan subgrupp av åsikter, tankar och erfarenheter kan få utrymme och vi lyssnar. Inte sällan visar sig genom väl ledda funktionella subgrupper inre skillnader även i de grupper i mötet som initialt tyckts homogena. Både subgrupperna och mötet som helhet kan bli varse fler nyanser i den komplexa fråga man för dialog kring. I Sverige främjas spridning av teori och praktik via Svenska SCT-föreningen ([SCT-föreningen](#)).

För några år sedan samarbetade jag och en kollega i en dialogprocess i en kommun. Frågan handlade om parkeringar i kommunen men hade visat sig vara mer komplex än man först bedömt. Komplex för att fullmäktige i sina långsiktiga strategiska styrdokument beslutat om hållbar samhällsplanering och samhällsutveckling och då även inom transportområdet. Parkeringsfrågan handlade inte bara om något angeläget och konkret i närtid utan var en del av skapandet av ett hållbart samhälle. I hela Sverige tar kommuner och regioner sådana beslut inom olika områden. I just det här fallet fanns ett behov av dialog mellan olika perspektiv och kunskapsområden på ett sätt där samtliga berörda tjänstemän såväl chefer som medarbetare och politiker, både majoritet och opposition blev delaktiga i lösningen. Första mötet startade i en stor cirkel med alla och fokus denna gång var framförallt vårt arbetsätt, utgångspunkter och upplägg. Gången därpå var även den med alla i cirkel med samtal om själva frågan. Gruppen enades om att arbetet skulle fördjupas i en mindre grupp där alla väsentliga perspektiv var representerade och att man sen skulle mötas alla

igen för att dela lärande och kunna besluta om hur frågan skulle tas vidare i det formella beslutssystemet. Förvaltningen förde även kontinuerliga dialoger med berörda i det omgivande samhället. Resultatet av dialogprocessen blev både ökad tillit och konkreta överenskommelser om hur frågan skulle lösas.

Sammanfattning och framåtblick

Denna artikel inleddes med frågan ”på vilket sätt kan psykologin bidra till demokrati och samtal, lärande och beslut i frågor om vår planet jordens gränser, om ekologisk hållbarhet?” Texten presenterar metoder för att föra komplexa dialoger på ett sätt där olikheter kan berika och utveckla såväl de enskilda deltagarna som systemet som helhet. Utgångspunkten är att bidra både till fördjupad förståelse och till de majoriteter som beslut kräver i den formella demokratin. I kommunutredningen (SOU 2020:8) lyfter utredarna flera specifika utmaningar, bland annat kommunernas behov av kompetens för att klara klimatförändring och hållbar utveckling. Här bör psykologisk kompetens lyftas fram. Psykologer har ett brett kunnande om förändring och utveckling hos såväl individ som grupp och organisation. Vidare behövs det jag beskrivit i denna artikel, demokratipsykologer! Lagom till demokratins 100 årsfirande i Sverige vill jag lyfta psykologer med kompetens både inom demokratin som både beslutsform och etik och i att leda stora grupper i komplexa dialoger om våra samhällsutmaningar och alldeles särskilt de om vår planets gränser, klimatet och ekologisk hållbarhet både lokalt och globalt.

Vidare presenteras några teorier och till dem kopplade metoder. Det är rimligt att anta att människor redan genomför viktiga demokratiska dialoger kring de klimatförändringar man redan upplever på olika platser i världen. Vi behöver vara öppna för att lära mer av goda exempel. För att vetenskapligt kunna fortsätta utveckla våra psykologiska teorier och metoder som demokratipsykologer behöver vi vetenskapliga metoder. Psykologen Kurt Lewin (1946) introducerade aktionsforskning inom social- och organisationspsykologin. I senare tiders deltagande aktionsforskning utvecklar deltagare tillsammans med forskare kunskap. Ömsesidiga relationer och gemensam kunskapsbildning är då grundläggande (Westlander, 2000). Numera används metoden inom en rad områden inklusive ekologisk forskning. Medborgare deltar som insamlare av data, bidrar med sin erfarenhet och får samtidigt ta del av senaste forskningsrön där man lever och verkar (Shirk et al, 2012). Kunskap som i sin tur kan påverka vägval. Här bör psykologer tillsammans med andra professioner och deltagare kunna finna nya vägar inom datainsamling, ömsesidigt lärande och utveckling.

Referenser

- Agazarian, Y. M. (1997). *Systems-centered therapy for groups*. New York: Guildford Press.
- Agazarian, Y. M. & Gantt, S. P. (2000). *Autobiography of a theory: developing a theory of living human systems and its systems-centered practice*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Agenda 2030. <https://www.regeringen.se/regeringens-politik/globala-malen-och-agenda-2030/> (hämtad: 2020-10-25)
- Gantt, S. P. and Agazarian, Y. M. (2010). Developing the Group Mind Through Functional Subgrouping: Linking Systems-Centered Training (SCT) and Interpersonal Neurobiology. *International Journal of Group Psychotherapy*: Vol. 60, *Neurobiology and Building Interpersonal Systems: Groups, Couples, and Beyond*, pp. 515-544.
- Gantt, S. P. (2018). Developing Groups That Change Our Minds and Transform Our Brains: Systems-Centered's Functional Subgrouping, Its Impact on Our Neurobiology, and Its Role in Each Phase of Group Development. *Psychoanalytic Inquiry* 38:4, 270-284.
- Hulme, M. (2009). *Why we disagree about climate change: understanding controversy, inaction and opportunity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- IPCC (2018). *Global Warming of 1.5°C. An IPCC Special Report on the impacts of global warming of 1.5°C above pre-industrial levels and related global greenhouse gas emission pathways, in the context of strengthening the global response to the threat of climate change, sustainable development, and efforts to eradicate poverty* [Masson-Delmotte, V., P. Zhai, H.- O. Pörtner, D. Roberts, J. Skea, P.R. Shukla, A. Pirani, W. Moufouma-Okia, C. Péan, R. Pidcock, S. Connors, J.B.R. Matthews, Y. Chen, X. Zhou, M.I. Gomis, E. Lonnoy, T. Maycock, M. Tignor, and T. Waterfield (eds.)].
- Lewin, K. (1946). Action research and minority problems, *Journal of Social Issues*, 2 (4):34- 46.
- Lewin, K. (1951). *Field theory in social science*. New York: Harper & Row.
- Lewis, M. & Woodhull, J. (2018). *Inside The NO: Five Steps to Decisions That Last*. Deep Democracy (Pty) Ltd.
- Lindvall, D., Vowles, K. & Hultman, M. (2020). *Upphetning: demokratin i klimatkrisens tid*. Fri Tanke Förlag.
- Mindell, A. (2002). *The Deep Democracy of Open Forums: Practical Steps to Conflict Prevention and Resolution for the Family, Workplace, and World*. Hampton Roads Publishing.
- Moghaddam, F. M. (2016). *The Psychology of Democracy*. American Psychological Association.
- Rittel, H. W. J. & Webber, M. M. (1973). Dilemmas in a General Theory of Planning. *Policy Science*, 4, 155-169.
- Shirk, J. L., H. L. Ballard, C. C. Wilderman, T. Phillips, A. Wiggins, R. Jordan, E. McCallie, M. Minarchek, B. V. Lewenstein, M. E. Krasny, and R. Bonney. 2012. Public participation in scientific research: a framework for deliberate design. *Ecology and Society* 17(2): 29.
- Siegel, D. J. (2020). *The developing mind. How relationships and the brain interact to shape who we are* (3rd Ed.) New York: Guildford Press.
- SKR , Sveriges kommuner och regioner (2019). <https://webbutik.skr.se/sv/artiklar/medborgardialog-i-komplexa-fragor.html> (hämtad: 2020-10-25)
- Sköldbäck, K. (2014). *Maktens många ansikten: teorier och idéer om makt under två och ett halvt tusen år*. Lund: Studentlitteratur.
- SOU 2020:8. <https://www.regeringen.se/4a7447/contentassets/39c4816961934a4ca8bd627868fd4423/starkare-kommuner--med-kapacitet-att-klara-valfardsuppdraget-sou-20208.pdf> (hämtad: 2020-10-25)
- Westlander, G. (2000). Forskarroller i varianter av aktionsforskning. *Nordisk psykologi*, 2000, 52(3)